

Megjelent:

ERA21 – NO6 VOL 2008

http://www.era21.cz/index.asp?page_id=181

<http://hg.hu/cikkek/varos/5578-cseh-magazinban-a-modern-magyar-epiteszet>

Egy új generáció hatásai a XXI századi magyar építészetre

KADÁR Bálint

A közép-európai régióban egyre több olyan építészcsoporthal tűnik ki, akik nem sokkal diplomaszerezésük után önálló úton indultak, pályázatokat nyertek és 30-as évekig több kész épületet is publikálhattak. Innovatív hozzáállásuk, újszerű épületeik megkülönböztetik őket, sokszor a munkáik folytán emelkedik adott országuk építésze nemzetköz. kontextusba.

Magyarországon kettő azon jelentősebb kortárs építmények száma, melyet tervezője 30-as éveinek dereka előtt jegyzett. Roppant kevés fiatal – progresszív - építésziroda jelenlétét lehet érezni épített környezetünkben, ezek közül is inkább a 40-es években járó tervezőké a jellemző.

Mégis beszélhetünk egy egyértelmű folyamatról, amit egy új generáció indított el a XXI század legelején, és egyre aktívabban és öntudatosabban alakítják láthatóan a mai magyar építészetet, amely az utóbbi években lassan elkezdte ledolgozni hátrányát a nemzetközi viszonylatokban.

Mind a mai napig kiviszem külföldi vendégeimet a Millenáris parkba. Tökéletes program, ha szép az idő, és a régi gyárépületben is épp érdekes kiállítás van. Az egykori Ganz gyár területének rekreációs célokra történt rehabilitációja példaértékű egész Európában. A terület lelke pedig egyértelműen a park maga. Lenyűgöz még hét évvel a megnyitása után is, lekopott burkolatokkal, a meditációs üvegfolysó nélkül, de még úgy is, hogy felét lezárták, hogy értékes részein irodaházakat építhessenek. Emlékszem a megnyitás évében, 2001-ben a memo meghívta egy konferenciára a tervezőket, akik kis performance-szal készültek. 5 friss diplomás tájtervező, némileg még zavarban: ők voltak az új irány csoport. Hihetetlen lendületet adott ez a park. Budapest legmenőbb helye lett, mindenki imádta tologatni a fákat, öregek, kisgyermekes családok, és persze fiatalok egyaránt szívesen ültek a corten oldalú fűpadokon, vagy sétáltak a szőlő és búzamezők között. Találkozó hely lett, központ, és nem kis büszkeség egy fiatal generációnak. Épp hogy csak egyetemet végzett fiatalok képesek voltak létrehozni Magyarország legjobb közterét 35000 négyzetméteren. Megépült, ott volt, bizonyított. Bizonyította, hogy az akadémikus manióroktól unalomba fulladt hazai építészetbe a fiatalok képesek új lendületet, valódi értéket vinni. Mesészerű történet, sajnos azóta sem ismétlődhetett meg. Maga az új irány - hiába hivatkozási alap, hiába készítenek tucatnyi jó, pályázon is győztes tervet évente, volt tucatnyi kiállításuk itthon és külföldön – alig épített valamit az elmúlt 7 évben. És kortársaik sem. Ám a Millenáris példája és a generáció újító ereje mégis kihatott az egész magyar építészetre. Bár nem megépült épületekkel, de mégis sikerült egy fiatal generációnak a hazai építészeti fejlődés motorjává válnia. A nagyrészt szocializmus után felnőtt generáció végre képes az összefogásra, kooperációra és kommunikációra, ami számszerű és jelentőségbeli helyzetüknél jóval nagyobb erőként jeleníti meg őket. Tudják használni a média adta lehetőségeket, nem félnek megnyilvánulni. A bezártságából kitörni nehezen tudó idősebb generációkhoz képest hatalmas helyzeti előny ez, amit okos kezdeményezésekkel ki is használnak.

előzmények

Mindezek előtt érdemes megvizsgálni, miért is nem tud megépült projektek sorával kitűnni ez a generáció, mint mondjuk Ausztriában, Szlovéniában, de magyar nézőpontból bizony a cseh és szlovák építészetben is. Felvetődik a kérdés, hogy van-e különbség az egyes közép-Európai országok poszt-szocialista építészeti fejlődésútjai között, valamint az ott dolgozó fiatal építészek lehetőségei és ambíciói között. Ha különbségeket keresünk, mindenképp fel kell kutatnunk a szakmagyakorlás feltételeinek különbözőségét is az elmúlt évtizedekben.

A volt szocialista országok mindegyikében állami kézben volt tartva az építészeti tervezés, és ez máig élesen megkülönbözteti az ex-szocialista országok építészeti fejlődését Ausztriától vagy egyéb nyugati országokétól. De az sem mindegy, mennyi idő alatt történt a teljesen állami szférából a teljesen privatizálásba történő átmenet. Magyarország ebből a szempontból különleges helyzetben volt, mivel már a nyolcvanas évek elejétől létre lehetett hozni magán cégeket, gazdasági munkaközösségeket (Gmk, Vgmk). Nemzetközileg leginkább ismert építésünk, Makovecz Imre a legtöbb világhírű munkáját az 1981-ben általa alapított Makona kisszövetkezetben tervezte, mely 1991-ben zökkenőmentesen vált Makona kft.-vé. Makoveczzel együtt rengeteg építész élte át a függetlenedés folyamatát már a nyolcvanas években, így a 90-es váltás nem volt annyira megrázó, mint egyéb szocialista országokban. Nem teremtődött a rendszerváltással egy új piaci helyzet, nem újonnan alapított irodák kezdtek nulláról versenyezni az építészeti megbízásokért. Viszont itt is ekkor történt meg a nagyobb állami megrendeléseket 90-ig megtartó tervezőintézetek privatizálása, amellyel az önállóságot a 80-as években nem kereső építészek vihették tovább a nagyobb beruházásokat. Ez sem a minőségi építészeti irányába hatott, mint ahogy az sem, hogy a Gmk-k korábban a tehetségesebbek hiába élveztek szakmai függetlenséget, legtöbbször pocsék kivitelező gárdákkal, rossz anyagi feltételekkel kellett alkotniuk, ráadásul a posztmodern magyarországi virágzásának idején. Végül 2000-re azok az építészek - a ma 60-as évei körül járó elit - váltak szakmailag és pénzügyileg is sikeressé, akik sok szívóssággal, teljes szakmai elzártágban is képesek voltak kiépíteni kemény vonalakkal operáló, a posztmodernen túllépő, leginkább a kritikai regionalizmus körébe tartozó építészetiüket. Kortalanságot kereső, önmagukba forduló épületek képviselik e kor legjavát.

E generáció szakmai szocializációjának ténylegesen a küzdelem és a bezártság voltak a meghatározói. Amíg az állami tervezőintézetek keretei között is létezett szakmai párbeszéd, közös tervértékelések, jártak még a nyugati folyóiratok is, a Gmk-k és Kft.-k keretei között az önálló tervező leginkább csak megrendelőivel találkozott, más terveit nem látta, drága folyóiratokat nem járatott. Az új rendszerben sokáig nem alakultak ki az építészeti párbeszéd alap intézményei, a szakmai szervezetek a pozícióik meghatározásával voltak elfoglalva az új világban. Kiállítások, előadások csak nagyon ritkán, szűk közösséghez szólóan voltak. A 90-es évek szakmai sivársága megdöbbentő a mai korból visszatekintve.

Ebben a korban fiatal szakmabeliek még nem tudtak egy újító generációként fellépni, az új piacgazdaság leginkább bedarált mindenkit. Akik saját Kft.-t alakítottak, hamar elszigetelve, pénzügyi problémák között találták magukat. Akik szakmai fejlődésre vágytak, két iskola közül választhattak: a magyar Építészek szövetsége által működtetett mesteriskola és a Makovecz Imre által alapított vándoriskola egyike sem adott papírt, mégis hatalmas lehetőség volt a szakmagyakorlás kezdeti szakaszát egy műhelyben tölteni – és ezzel a kamarai tagsághoz kötelező szakmai gyakorlatot is letudni. Nagy tragédia, hogy a kilencvenes években még igen népszerű vándoriskolában gyakorlatot szerző fiatalok egy olyan műhelyben kerestek fejlődést, amely ebben az időszakban szellemileg teljesen kifulladt - a megöregedett Makoveczcel együtt. Sok fiatal ragadt a magyar organikus építészet világában, amely a még a magyarországi építészeti trendektől is mindjobban leszakadt, szakmailag marginalizálódott.

A kilencvenes évekbeli fiatal generáció legnagyobb tragédiájává mégis egyik úttörő tulajdonsága, széleskörű számítógépes tudása vált. Mivel a kialakult építészirodák vezető tervezői nem tanulták meg a CAD programok használatát, azok elterjedésének időszakában korlátlan számban vették fel az egyetemről a fiatalokat szerkesztői munkára. Nagyjából tíz éven át fiatalok százai estek el mindennemű kreatív munkától az irodák számítógépes rajzolásra történő átállása alatt.

XXI

A kilencvenes évek bezártsága a minőségi és főként a progresszív építészet hiányát is magával hozta. Ezek után a XXI század hajnalán hirtelen váltás történt. Leginkább az épületeink mutatják, hogy valami más kezdődött az új évszázaddal. A Millenáris valóban nagyot szólt, és fiatal

tervezőknek azóta sem épült ekkora hatású projektje. A szintén 2000-ben alakult minusplus iroda 2001-ben - 25 éves átlagéletkorral - megnyerte a csornai szakiskola pályázatát, és 2004-ben átadhatták a kész épületet. Ez a vidéki iskolaépület még egyszer és utoljára bizonyította, hogy a 30 év alatti építészek is alkalmasak nagyobb munkák elvégzésére, de a minusplus sem épített azóta se semmit. Viszont kétség kívül a nevükhöz köthető a közelmúlt legjelentősebb – zavaros körülmények között leállított – projektje, a Janesch Péterrel és Kengo Kumával együtt megnyert kormányzati negyed pályázat. A minisztériumokat egy helyre szervező zöld tömb nemrég elnyerte a Holcim Awards európai fődíját, bár ettől még a meg nem épült álmok százai közé került.

Irodát alapítani és fenntartani még mindig olyan keserűen nehéz, mint a 90-es években volt. Amíg az újirány és a minusplus egy-egy megépült épülettel a mai napig viszi a saját irodáját, addig a kortársaik és a fiatalabbak többsége inkább nagyobb irodákban próbál önálló feladatokhoz jutni. A tehetségesebbek között igen népszerűek a külföldi építészek magyarországi irodái (Erick van Egeraat, Kas Oosterhuis). Tipikus eset, hogy a fiatalok alapította Opaq iroda egységesen beállt Tiba János mellé (Tiba Studio) miután több sikeres pályázat után sem építettek semmit. Az egyik oka a fiatal irodák sikertelenségének a magyarországi pályázati lehetőségek komolytalansága. Nagyon kevés a pályázat, sokszor egy egyszerű árverseny elég a tervező kiválasztásához. A kevés magánpályázatnál a nyertes pályamű nem kötelezi a megbízót, sokszor mással tervezteti meg a valós épületet, és különben is, bármikor leállíthatják az egész projektet. Eleve nehéz helyzetben vannak a fiatal pályázók, akik merészebb kísérletezőbb terveikkel kilógnak az elit által képviselt szigorú tervek közül. Pedig egyelőre a pályázatok zsűrijét is ez az elit alkotja, a nekik tetsző tervek kiválasztása minden bunda nélkül a közégenerációnak kedvez. Nemzetközi tervzsűrik, átgondoltabb pályázati kiírás segíthetne, de ilyen a legkritikább esetekben van csak. A helyzet nagyon lassan, de változni látszik. Ahogy az általános építészeti mentalitás egyre nyitottabb és befogadóbb lesz – kényszerűségből és a piachoz igazodva – úgy változnak a tervzsűrik szempontjai, és a tervek minősége. Fiatal irodák kapnak helyezést, nemegyszer első díjat, pedig azonos szellemiségű terveik 5 éve még megvételt sem értek. És a kemény elit tervei is egyre érdekesebbek...

Ebben szerepe van annak a kialakult kulturális és kommunikációs térnek is, amely lehetővé teszi, hogy nyitottan és egyenesen lehessen építészetről beszélni és nemzetközi kontextusba lehessen tenni a hazai teljesítményeket. Ehhez megfelelő kritikát gyakorló média és jól működő kulturális háló szükségeltetik. Mindezek a 2000-es évek elejétől – regionális szinten is késésben, de folyamatosan - épülnek ki, nagyobbbrészt egy új generáció munkája nyomán.

Ezt a generációt ma Magyarországon nem annyira koruk, hanem szocializációjuk alapján lehet meghatározni. Mára már általánossá vált, hogy minden egyetemista utazik, külföldi ösztöndíjként egy-egy nyugati országban tölt akár éveket. A ma végzetek már nem is emlékezhetnek a szocialista rendszer sajátosságaira, az egyetemeken pedig elindult a Dla képzés, ami rengeteg fiatal helyez az egyetemeken tanári pozícióba. Nem mindig volt ez így.

A ma 40-es éveik elején járó építészek az elsők – nem említve az idősebb generáció kivételes emblemikus alakjait, mint Nagy Bálintot, aki a nyolcvanas években szamizdat folyóiratot alapított és Franciaországban, majd az USA-ban volt ösztöndíjas – akik kiszakadva a szocialista országok magába zárt kereteiből nyugati kapcsolatokat kerestek, ösztöndíjakat nyertek, és akár munkatapasztalatot szerezhettek a vasfüggönyön túl. Ilyen építészek Borsay Attila, Tiba János, Kis Péter, akik mostanában megépült épületeikkel mindinkább a figyelem középpontjába kerülnek. Nagyon jó példa a győri gyökerű Gunther Zsolt és Csillag Katalin. Tanulmányaikat és első munkatapasztalataikat részben nyugaton végezték (Bécs, Graz, Delft), majd 1994-ben megalakították a 3H irodát. Bár az 1996-os grazi European 4-en nyertes tervüket nem valósították meg, továbbra is terveznek Ausztriában is, itthon megépült épületeik pedig jól tükrözik az onnan hozott finoman racionális de mindig progresszív szemléletüket. Tudatosan keresték a kapcsolatot Ausztria keleti régióival, a nyugat-magyarországi régiót szinte egyedüli kezdeményezőként próbálták összekapcsolni Burgenlanddal építészeti kezdeményezések sorozatával. (2001-ben és

2002-ben az osztrák Emerging Architecture magyarországi kiállítása, 2004-ben Parallels konferencia és kiállítás Burgenland és Nyugat-Magyarország kortárs építészetéről, 2005-ben közös építészeti guide) Tevékenységük és kapcsolataik az egyéb fiatal kezdeményezésekkel mindenképp az új generáció fontos szereplőivé teszi őket, megépült munkáik pedig bizonyosságot nyújtanak, hogy ez a generáció már kész átalakítani fizikai környezetünket a szellemi után.

új média

A progresszív építészet első sikereihez Magyarországon először szükség volt egy újfajta médiára, mely felkészült a kritikában és befogadó a progresszív irányzatokkal szemben. Ezt a váltást is Guntherék korosztálya valósította meg, hasonló okokból. A magyar szaklapok egyhangúságába a Bojár Iván András alapította OCTOGON építészeti és design magazin vitt nem is kevés szint 1998-ban. Ez a lap sokkal bátrabb külföldi példákat hozott, és a hazai építészzel szembeni kritikája is bátor hangvételű volt. Az OCTOGON egyfajta építészeti műhelyként kívánt működni, különböző eseményeket is szervezett. Egykor itt kezdte Martinkó József is, aki ma a progresszív hg.hu építészeti és design portált szerkeszti.

Az építészeti média változásának másik nagy mérföldköve az építészfórum 2000-es megalapítása volt. Ez egy teljes egészében web alapú napilap, építészeti szakportál. A www.epiteszforum.hu szerkesztői (Vargha Mihály és Pásztor Erika Katalina) nyolc éve töretlenül közölnek naponta frissülő anyagokat mindenről ami építészet. Ez az a médium - már csak jellege miatt is, de a szerkesztők filozófiája miatt még inkább – amely gyors és egyszerű publikálási lehetőséget nyit minden magyar építésznek és témának. Itt robbannak ki az építészeket érintő közéleti botrányok, viták, és szinte mindegyik értékkel bíró építészeti alkotás publikálva lett az építészfórumon. Fiatal építészek mutatják itt be jelentősebb munkáit, nem számít, hogy sosem lesz megépítve. Egyben itt jutnak először publikációs lehetőséghez teoretikus munkáikkal. Szerepe már csak azért is nagy, mert folyamatosan a legolvasottabb építészeti médium, a lap felmérése szerint napi 3000 látogatójuk van, ebből 65% szakmabeli. Ez nagyon nagy szám, miközben Magyarországon összesen 8000 szakmagyakorló van. A felmérés szerint a látogatók 70%-a 36 évesnél fiatalabb, ami azt jelenti, hogy a fiatal építészek közül majd mindenki rendszeresen látogatja a weboldalt. Az építészeti média azóta is egyre nyitottabbá vált. Kiemelhető még Wesselényi-Garay Andor munkássága, aki a kilencvenes években pályakezdő építészként önálló irodával próbálkozott, majd ezt feladva 2000-től az Alaprajzba, majd 2002-től az általa szerkesztett Átriumba írt, és 2007-től WérGidA néven ő vezeti az egyik leghatásosabb építészeti blogot (www.wergida.blogspot.com).

új kultúra

2000 után a semmiből elég hirtelen jelentős építészeti-kulturális élet alakult ki. A média kedvező változásai és az új cselekvőképes generáció kezdeményezése során új kulturális intézmények, új szervezetek alakultak. Bojár Iván András munkája indította el az „építészet hónapja” programsorozatot, melynek keretében 2002 óta október hónapjában több tucat építészeti rendezvény hirdetnek közösen meg az ország építészzel foglalkozó intézményei. Ezen a nagy integráló rendezvényein megtaláljuk a 2001-ben Nagy Bálint által megnyitott N&n galériát, a 2003-ban Winkler Barnabás által megnyitott – a rendszerváltás előtti korszak legjobbait bemutató – HAP galériát, az egyetemek által szervezett programokat de a fiatalok szervezeteinek programjait is. 2001-ben jött létre a memo, egy végzős építészek által alapított egyesület. Pár hazai témájú konferencia után 2003-ban – a millenárásban – nagyszabású nemzetközi építészeti és design kiállítást, valamint rá épülő konferenciát szerveztek - nehéz elhinni, hogy ez volt az első jelentős esemény a rendszerváltás óta, ahol több nyugati építész munkáját meg lehetett ismerni. A memo rendszeresen szervezett hasonló eseményeket, új témákat vitt a köztudatba, mint a Duna és a város kapcsolata, a panel lakótelepek és a 70-es évek építészetének újraértékelése. Mindinkább sürgetővé vált egy központ létrehozása, amely koncentrálni tudja az építészzel foglalkozó kulturális törekvéseket. Hiába van a nagy múltú Magyar Építészek Szövetségének egy

pompás belvárosi palotája erre a célra, ha kihasználatlanul alussza Csipkerózsika álmát. Az új generáció alakított hát egy saját központot, melynek alapja a 2005-ben alakult KÉK alapítvány lett. A spora architects építésziroda fiatal építészei, a memo és más fiatal társulások, irodák tagjainak összefogásából született Kortárs Építészeti Központ támogatóitól kapott épületekben – immár a másodikban - működik 2006 óta. Több mint 50 eseményt szervezett, részt vesz az építész kamarai kötelező továbbképzésében, és minden korábbinál jobban tudja integrálni az építészek új generációját. A hazai építészetet nem csak azzal teszi nemzetközi kontextusba, hogy neves külföldi irodákat mutat be szinte hónapról hónapra, de aktív kapcsolatot ápol szinte mindegyik Közép-európai építészeti központtal, közös projektekkel, külföldi szerepvállalással, a hazai egyetemek bekapcsolásával teszi véglegesen a múlt részévé az egykori magyar bezárkózottságot.

új évszázad

A magyar építészet fejlődése jelentősen eltér a nyugat-európai modelltől, mai állapotában az egykori szocialista országokétól is. Mint oly sokszor a XX században, le van maradva. Mégis reményt adhat, hogy a közelmúltban meghatározó bezárkózásnak vége. Ennek legjobb mércéje, hogy az idősebb generációk is a világot és egymást figyelve formálják saját építészetüket mind izgalmasabbá. A fiatalok pedig ott vannak a nyakukon. Nem saját irodáikban, de saját világnézetükkel. Beleszólást követelnek egyre sikeresebben a nagy irodák arculatába és az építészet szakmai döntéshozatalába is. Miként meghatározóvá váltak a kultúra és a média területein, az építésben is ez vár rájuk. És hogy nem mind az önmaguk által alapított irodában teszi ezt, az Magyarország épített környezete szempontjából mindegy is.

Budapest, 2008